

FILOSOFIE VAN DE LEVENSGESCHIEDENIS

Richard Wollheim, *The Thread of Life*. Cambridge. Cambridge University Press, 1984, 288 blz., £ 20, ISBN 0 521 26346 8

Wat kan men over iemands existentie vertellen? Over welke criteria of indicaties beschikt men om iemands uniciteit te beschrijven? Is het evident dat men uitsluitend zijn toevlucht tot de psychologie moet zoeken? Kan men er in dat laatste geval op vertrouwen dat de psychologische wetenschap over de adequate begrippen beschikt om het oorspronkelijke van een welbepaalde persoon te reveleren?

De romanschrijver, die het literaire en narratieve *métier* voldoende onder de knie heeft, zal zich over deze vragen niet al te veel zorgen maken. Zijn verbeelding is vrij, en bijgevolg zijn de psychologische portretten die hij uittekt niet aan de normen van een empirische referentiële verklaarbaarheid onderworpen. Bij wijze van spreken hadden Dostojevski en Proust zich niets van Freud, indien ze hem zouden hebben gekend, moeten aantrekken. Zij leerden hun Raskolnikov of Swann al schrijvend kennen, en hun enige spelregels waren deze van de narrativiteit waarvan ze haast zelf heer en meester waren.

Psychologen en wijsgeren hebben het in dat opzicht moeilijker en de resultaten van hun onderzoek zijn in het beste geval tegelijk schatplichtig aan de meesterwerken van de wereldliteratuur en uiteindelijk ook heel wat armzaliger dan die inspirerende meesterwerken. De psychologen willen verklaarbaarheid en wetenschappelijkheid - een hachelijke en tot mislukking gedoemde onderneming. De wijsgeren, in principe voorzichtiger door de nagenoeg uitsluitend reflexieve en/of transcendentale verwachtingen, blijven, helaas, abstracter. Deze abstractie is ook de tol die Richard Wollheim betaalt in de uitbouw van zijn boek *The Thread of Life* (De levensdraad). De thematiek van het boek is bijzonder ambitieus; de auteur stelt zich immers de vraag wat het betekent het leven van een persoon te leiden. Het is een uiterst fundamentele en tegelijk essentiële vraag in de antropologische bezinning op de subjectiviteit.

De auteur, Richard Wollheim, is niet de eerste de beste, en men kan van hem heel wat indringende beschouwingen verwachten. Hij is goed vertrouwd met de klassieke werken uit de filosofie, de letterkunde en de psychologie, en hij maakt er ook rechtstreeks en onrechtstreeks gebruik van. Hij oogst een zekere vermaardheid met zijn publicaties zoals *Art and its Objects* (1980²), *Freud* (1971) en een reeks essays *On Art and the Mind* (1973). Het boek dat hier nu voorligt, is de uitwerking van de 'William James Lectures' die hij in 1982 aan de Harvard University heeft gehouden.

Het werk, *The Thread of Life*, is nauwgezet, in overeenstemming met de gestelde problematiek, als een proces uitgebouwd. Negen hoofdstukken, waarvan het eerste heel algemeen met 'Living' aanvangt, en het laatste logischerwijze de titel 'Cutting the Thread:

Death, Madness, and the loss of Friendship' meekrijgt. Inderdaad: dood, waanzin en eenzaamheid knippen de levensdraad door. De andere hoofdstukken hebben het over de menselijke geest, de beeldvorming, de verbeelding en het verlangen, de beleefde herinnering, de introjectie en de innerlijke wereld, de tirannie van het verleden, het beoordeelde leven, de groei van de morele zin, de overwinning van het verleden en de zorg voor de toekomst.

Zoals al gesuggereerd is dit boek van Wollheim vrij abstract gebleven. De auteur wil paradoxaal tegelijk concreet en algemeen zijn in de beschrijving van het proces van het unieke dat iedereen het leven van een persoon leidt. Het is begrijpelijk dat een empirische psychologie hem niet veel kan helpen. Een analytische filosofie zou wel een en ander kunnen aanbrengen indien de auteur tegelijk een beroep zou doen op de fenomenologische hermeneutiek die zich van de taligheid van de mens bewust is. Maar dat de mens in de eerste instantie een sprekend, en dus talig wezen is, dat is voor de auteur een blinde vlek gebleven. Hij levert aan de hand van literaire en psychoanalytische voorbeelden, onder andere de geschiedenis van de 'Rattenman' (een gevalstudie van Freud), schitterende beschrijvingen van mentale processen. Ook zijn heel wat exploraties van het tijdsbesef schoolvoorbeelden van een originele denkkraft. En toch geraakt de auteur niet over de drempel van het abstracte die er hem van weerhoudt de menselijke uniciteit te evoceren en te reveleren. De hoofdoorzaak moet worden gezocht in het feit dat hij de elementaire werkelijkheid van de taligheid en van de revelaties van het gesproken woord nauwelijks of niet heeft geëxploiteerd.

Het is natuurlijk uitstekend dat de auteur op de realiteit van het persoons-*proces* hamert. De persoon is inderdaad geen ding, dat per definitie geen mentale toestanden kent en geen geschiedenis maakt. De persoon kenmerkt zich door 'iets' unieks dat niet tot het biologisme valt te herleiden. Zelfs de vergelijking met 'andere' biologische wezens gaat niet op - maar zo sterk beklemtoont Wollheim dat laatste niet; hij laat zich trouwens de steeds maar meer voorkomende uitdrukking 'non-human animal' (blz. 4) ontvallen, wat toch niet van een kies taalgebruik getuigt. Neen, de persoon is geen ding en kan/mag dus ook niet worden geobjectiveerd. Op die manier is de persoon nooit *object* van wetenschap, een object waarvan men een coherente beschrijving zou kunnen maken.

Belangrijk is ook het feit dat de auteur zo veel aandacht aan de mentale fenomenen in het algemeen en aan de verbeelding in het bijzonder besteedt. Het is inderdaad zo dat de faculteit van de verbeeldingskracht een niet te onderschatten rol speelt in het assumeren van de eigen geschiedenis en in het projecteren van de toekomst. De persoon heeft een innerlijk leven en is niet te reduceren tot een reeks van externe, of juist: uitwendige en inwendige acties, die men in dat opzicht moeilijk 'gedragingen' kan noemen. In de verbeelding worden innerlijke en uiterlijke (niet: inwendige en uitwendige) factoren door allerlei thema's van het dagelijks leven geïntegreerd. Het moet de lezer dan niet verwonderen dat Richard Wollheim in de psychoanalyse en in het oeuvre van Freud 'materiaal' vindt dat hem inspireert in de beschrijving van de tijdsbeleving en van de omgang met de omgeving. Het morele zelfbewustzijn wordt niet uit het oog verloren, want ook deze mentale dimensie doet een beroep op het vermogen om zich normen, plichten en waarden voor te stellen. Elke mens beoordeelt zijn bestaan en hierbij neemt hij zijn verleden in ogenschouw. De neurotische

persoonlijkheid kan hier het slachtoffer van een tirannie van het verleden zijn of kan zich in dwanghandelingen gefixeerd weten. Wollheim heeft dit alles op een, weliswaar 'droge', maar toch oorspronkelijke manier kunnen samenvatten in zijn visie op het persoon-zijn als proces.

Tenslotte nog dit. De auteur van *Thread of Life* zet zijn werk in met een citaat uit het dagboek van Kierkegaard: "Het is volstrekt juist, zoals de filosofen zeggen, dat het leven retrospectief moet worden begrepen. Ze vergeten echter de andere voorstelling dat het leven prospectief moet worden geleefd". Kierkegaard gaat dan verder met de volgende overweging: "Als men dan nadenkt over deze voorstelling wordt het meer en meer vanzelfsprekend dat het leven nooit echt in de tijd kan worden begrepen, om de eenvoudige reden dat ik op geen enkel bijzonder moment het noodzakelijke rustpunt vind van waarop ik - retrospectief - het leven kan begrijpen" (eerste aantekening van 1843). Men beoordeelt inderdaad nooit een afgewerkt leven, omdat men het niet als een object in bezit heeft en als een voor zich liggend voorwerp kan observeren. Men is zelf een levende persoon, en, levend, beoordeelt en begrijpt men steeds slechts dit leven op een fragmentarische manier. Het leven is pas dan volledig wanneer het wordt afgesloten, wanneer de levensdraad definitief wordt doorgeknipt, wanneer men is gestorven. Maar wie kan dat leven overzien? Wie kan het leven van de andere in zijn volledigheid als het niet te objectiveren leven van een overledene overschouwen? Er bestaat een kunst van de biografie, en sommige biografen slagen erin een persoon op een heel levendige manier op te roepen. Maar moet men niet tegelijk bekennen dat geen enkele biografie volledig kan zijn en op volledigheid aanspraak kan maken? Zal men van belangrijke persoonlijkheden niet steeds nieuwe biografieën maken? Wollheim is zich hier natuurlijk wel van bewust en zijn boek geeft daarom de toekomstige biograaf interessante suggesties - hoewel de goede biograaf, zoals de goede romanschrijver, niet op de wijsgeer zal wachten voor de beoefening van zijn kunst.

Jacques DE VISSCHER

* * *

STERKE EMOTIES

Gabriele Taylor, *Pride, Shame and Guilt. Emotions of Self-Assessment*.
Oxford. Clarendon Press, 1985, 144 blz., £ 17, 50, ISBN 0 19 824620 X.

Het lijkt erop dat de wijsbegeerte de studie van de emoties al te gemakkelijk aan de psychologie heeft overgelaten, een gedragswetenschap die zich niet meer met de vraag kan inlaten wat bijvoorbeeld 'schaamte' in wezen is. Als daarenboven filosofen ten allen prijze een wetenschappelijke indruk willen wekken en voor de empirische verifieerbaarheid van de psychologie - als die bestaat - niet willen onderdoen, dan is het gevaar helemaal niet denkbeeldig dat men van de emotionaliteit en van haar concrete gestalten slechts nog een verschaald beeld overhoudt. Waar moet men dan nog terecht voor de beschrijving of voor